

Ірина Арібжанова, канд. філол. наук, доц.  
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

## КОМУНІКАТИВНА ТА ФОРМАЛЬНО-ГРАМАТИЧНА СТРУКТУРА РЕЧЕНЬ-ВИСЛОВЛЕНЬ ІЗ КІЛЬКІСНИМИ ПРЕДИКАТАМИ

*Присвячено з'ясуванню структури речень-висловлень із кількісними предикатами типу ЇХ БУЛО СІМ на рівнях комунікативного та формально-граматичного членування речення. Різні аспекти структурування речення диференційовано за критеріями: інтонаційно-позиційні засоби (комунікативний аспект, або актуальне членування речення), синтаксичні зв'язки (формально-граматичний аспект, або поділ на члени речення). Із погляду комунікативної функції цей тип речення розглянуто як один із варіантів реалізації його в мовленні, що разом з іншими реалізаціями становлять комунікативну парадигму того самого формального типу речення. Формально-граматичну характеристику подано за структурною схемою двоскладного речення – зі складеним підметом, вираженням цілісної числівниково-іменниковою сполукою, та простим дієслівним присудком, форма якого вказує на умовно-граматичний зв'язок із підметом. Зроблено висновки про асиметричний характер відношень між різними рівнями членування цього типу речення-висловлення.*

**Ключові слова:** кількісні предикати, комунікативна структура речення, формально-граматична структура речення.

У сучасній синтаксичній теорії, яка постулює речення як багатоаспектну мовну одиницю, неминуче постає проблема співвідношення між структурними компонентами різних рівнів членування – членами речення (формально-граматичний рівень) ↔ синтаксемами (семантико-синтаксичний рівень) ↔ комунікативними компонентами: темою і ремою (комунікативний рівень). Так, традиційний формально-граматичний аспект вивчення речення є відправним пунктом в аналізі комунікативної структури речення-висловлення, оскільки члени речення належать до “синтаксичних засобів вираження” комунікативних компонентів

(див., напр.: [Вінтонів : 93–187]). Своєю чергою, дослідження семантико-синтаксичної структури речення передбачає зіставний аналіз синтаксем із їхніми “позиційними (формально-граматичними та комунікативними) варіантами” (див.: [Межов : 111–122, 254–262, 335–340]).

Як і будь-які інші види співвіднесених явищ, відношення між компонентами різних структур речення (формально-граматична структура ↔ семантико-синтаксична структура, формально-граматична структура ↔ комунікативна структура, семантико-синтаксична структура ↔ комунікативна структура) можуть мати або симетричний, або асиметричний характер (пор.: симетричність / несиметричність, чи відповідність / невідповідність рівнів членування [Межов : 120–122]).

Зазвичай дослідники акцентують увагу на симетричній (так званій типовій) корелятивності компонентів структур, яка полягає в тому, що для предикатної синтаксеми основним формально-синтаксичним варіантом є присудок, а комунікативним – рема; суб’єктна синтаксема на формально-синтаксичному рівні “заступає позицію” підмета або сильнокерованого другорядного члена речення, а за актуального членування – позицію теми; правобічні субстанційні синтаксеми виконують відповідно функції керованих другорядних членів речення та комплексної реми тощо [Межов : 391, 394].

Саме за такою схемою – симетричних відношень між різними рівнями членування – в українському мовознавстві прийнято розглядати і речення зі статично-квантитативним (власне-кількісним) предикатом, найпродуктивнішим варіантом реалізації якого в мовленні є структури з лівобічною суб’єктною синтаксемою у формі родового відмінка, а сам предикат виражається спеціалізованою для квантитативної семантики морфологічною формою – числівником у формі називного відмінка (або кількісним прислівником), напр.: *...їх було сімнадцять...* (В. Близнець); *...в уяві їх було дві* (І. Роздобудько); *Хлопців було восьмеро* (В. Барка); *[У хаті священника Маковія,..] дівчат було четверо,..* (М. Вінграновський); *[Але тоді] їх було багато,..* (В. Шкляр); *Людей було мало...* (М. Матіос).

Як семантично елементарна конструкція ці структури належать до “генетично первинного засобу репрезентації квантитивно-предметних відношень позамовної дійсності” [Лукаш : 7]. Предикат кількості співвідносять зі складеним іменним (числівниковим) присудком, а суб’єкт кількісної ознаки – з підметом [Вихованець : 257–258; Межов : 112; Лукаш : 7–9, 15]. При цьому “нетипову” форму підмета – родовий відмінок – пояснюють перенесенням цієї форми з кількісно-іменних сполук [Вихованець : 258], а предикатну та присудкову функції характеризують як результат “синтаксичного переходу означено- та неозначено-кількісних числівників у семантико-синтаксичну позицію предиката кількості, співвідносну із формально-граматичною позицією присудка”, у якому “дієслово-зв’язка *бути* виконує <...> суто синтаксичну (формальну), а не семантичну функцію” [Межов : 110, 109], сюди ж відносять “широкий спектр дієслівних власне- та невласне-зв’язок (*бути, ставати / стати, лишатися / лишитися, залишатися / залишитися, зоставатися / зостатися, оставатися / остатися, виявлятися / виявитися, знаходитися / знайтися, нараховуватися, зібратися, назбиратися, накопичитися й ін.*)” [Лукаш: 7–8].

**Мета** статті – з’ясувати комунікативну та формально-граматичну структуру речень-висловлень на зразок *ЇХ БУЛО СІМ*.

Виходимо з того, що вияв закономірностей співвіднесеності різноаспектних структур того самого речення дозволяє не лише дати наближену до вичерпної характеристику речення (інтегрований підхід), а й з’ясувати функційний статус окремих фрагментів речення на окремому рівні їхнього членування (диференційований підхід).

У мовленні ініціальна позиція генітивного субстантива, серединна позиція дієслова й кінцева позиція числівника – це не єдино можливий спосіб їхньої реалізації. Досить часто генітив як залежний відмінок займає цілком природну для нього постпозицію щодо опорного керувального слова із кількісною семантикою. Порівняймо речення з однаковим чи подібним набором слів, але різним порядком їхнього розташування – 1) іменник

у формі родового відмінка + дієслово + числівник у формі називного відмінка (кількісний прислівник) і 2) дієслово + числівниково-іменникова сполука:

1. *Більшеньких дітей було десятеро* (І. Нечуй-Левицький) – та – 2. *У Оверка Дахновця було трійко дітей* (пор. інверсований варіант: *Але ж трійко дітей було у Оверка Дахновця*,.. (В. Дрозд));

1. *Усіх коней було вісім* (А. Кащенко) – та – 2. *У мене [є] вісім коней...* (І. Роздобудько);

1. *У п'ятому залі їх стало п'ять! У шостому – шість!* (В. Близнець) – та – 2. *Правда, скоро в неї стане сім вихідних на тиждень*,.. (М. Іванцова);

1. *Нас тут лишилося мало* (М. Матіос) – та – 2. *Лишилося мало людей* [– тільки свої] (О. Іваненко);

1. *Нас залишилося шестеро* (В. Шкляр) – та – 2. *Залишилося вісім хвилин* (М. Трублаїні);

1. *[Лунають прощальні сальви, люди] – а їх зібралось море – [виголосили “Герої не вмирають”]!* (В. Шкляр) – та – 2. *Після нас буде море порожніх пляшок під столом на суді* (Ю. Андрухович);

1. *[Я маю всі підстави для припущення], що міст на літеру Б загалом (а не тільки в мене) налічується найбільше* (Ю. Андрухович) – та – 2. *У нашому відділі налічується сорок чоловік* (В. Савченко).

У багаторівневому членуванні речення порядок слів є релевантним (таким, що слугує формальним диференціатором структури) для актуального (комунікативного) членування речення: порядку слів (разом із інтонацією) належить смислорозрізнявальна функція (див.: [Мельничук : 504–509; Ковтунова : 15–16; Вихованець : 152–153]); у формально-граматичній, як і семантико-синтаксичній структурі розрізнявальну функцію виконують інші засоби (форми зв'язку та відношень між словами).

**Комунікативна структура речень-висловлень типу ЇХ БУЛО СІМ.** Однаковий інтонаційно-позиційний порядок слів, що виражені однаковими частинами мови (у нашому випадку: генітивний субстантив + дієслово + числівник), слу-

гує показником того самого комунікативного типу (чи варіанта) речення. Актуальне членування речень такого типу пов'язане з конситуацією, коли у комунікантів виникає потреба з'ясувати чи вказати кількість (кількісний вияв) певних предметів, що можна змоделювати через часткове диктальне питання з узагальнено-вказівним (займенниковим) числівником *скільки*: **Скільки** / *було предметів (осіб)*? (використовуємо форму минулого часу дієслова як найбільш репрезентативну в мовленні). Морфологічна формула 'генітивний субстантив + дієслово + числівник' комунікативно "оживає" у моделі-відповіді: *Предметів було / **стільки-то*** (тема / рема, або Т / Р). Таким чином, найвагомішим у смисловому (інформативному, комунікативному) плані компонентом – ремою – є слово з кількісною семантикою, яке в комунікативній структурі закономірно для нейтрального висловлення (тобто висловлення з об'єктивним, стабілізованим порядком компонентів: Т + Р) займає кінцеву позицію акцентоносія висловлення. Рематична функція числівника може підкріплюватися частками чи прислівниками з підсилювальною семантикою, завдяки чому інтонаційний контур висловлення закінчується емпазою: [*Потім вона висипала з каструлі залишки каші в тарілку*] – *їх лишилося **тільки дві**!* (А. Костецький). [*Але після колоніального освоєння португальцями, французами й голландцями цих вод і земель*] *їх лишилося **зовсім мало*** (Л. Тендюк). [*Адаміс міг би повторити всі ті слова, бо*] *їх було **зовсім не багато*** (І. Білик). [*...Іван із Степаном теж прорвалися*], *їх залишилося **тільки двоє***,.. (Р. Іваничук). [*Не тому, що в мене коротка пам'ять, а тому, що*] *їх справді **неймовірно багато***... (Ю. Андрухович). [*Взагалі, я тобі щиро скажу:*] *надій **дуже мало*** (В. Винниченко).

Препозитивний тематичний компонент є комплексним, а оскільки дієслово і генітивний субстантив не вступають між собою у граматичний зв'язок, тобто не утворюють граматичної групи, вони розбиваються на дві теми (ідеться про кількаступеневе актуальне членування): *Предметів / було* // ***стільки-то*** = Т<sub>1</sub> / Т<sub>2</sub> // Р.

За інверсії, коли кількісний рематичний компонент (фразовий акцентоносії) переміщається з кінця речення вліво (пре- чи інтерпозиція щодо тематичних імені та дієслова), формується експресивний варіант висловлення: [*Треба тільки не прогавити*], бо вже **небагато** їх лишилося (М. Руденко); – Ну, а як їх **багато** буде, [а ви один?] (В. Винниченко); В церкві людей **чимало** було (А. Тесленко); **Боргів багато** було? (В. Шкляр); – *Тепер вас троє* залишилося на шхуні (М. Трублаїні). Зрозуміло, що інверсовані варіанти і нейтральний варіант, що є базою для інверсованих, характеризуються тією самою комунікативною структурою:  $P // T_1 / T_2$  або  $T_1 / P / T_2$  і  $T_2 / P / T_1 \leftarrow T_1 / T_2 // P$  (пор.: **небагато** їх лишилося (їх **небагато** лишилося, лишилося **небагато** їх)  $\leftarrow$  їх лишилося **небагато**).

Як бачимо з прикладів, обидва компоненти комплексної теми інформативно передбачувані, тобто за усталеним у комунікативному синтаксисі розумінням належать до *даного* (згаданого в попередньому тексті чи зрозумілого із ситуації).

Генітивну форму суб'єкта, окрім власне іменників, заповнюють особові займенники, найчастіше – займенник 3-ої особи множини *вони* (їх). Специалізація особових займенників на функції теми-даного пов'язана з їхньою анафоричністю: позначаючи особи (предмети), відомі зазвичай із попереднього висловлення, особові займенники тим самим указують на свою порівняно з іншими компонентами інформативно меншу вагу (див. про це: [Ковтунова : 86–87]).

Тематична функція дієслівних компонентів підтверджується здатністю їх імплікуватися, завдяки чому може утворюватися еліптичний варіант речення (ідеться про еліптичний тип неповних речень, у яких пропущений член речення встановлюється в межах самого речення: за власним його змістом і будовою): *Їх багато* (М. Трублаїні); [*До Марфини йди*], у неї *мишей багато* (В. Шкляр); [*Взагалі, я тобі щиро скажу:*] *надій дуже мало* (В. Винниченко); *Грошей мало* (В. Підмогильний); – *Отже, їх усе таки троє* (В. Шкляр); *Їх двоє* (С. Жадан); *А їх мільйони, тисячі мільйонів!* (В. Винниченко); пор. в експресивному варіанті: ...скрізь **багато**

цього другого сонця (М. Трублаїні); [Цікаво, чи] в цій річці багáто риби? (В. Шкляр).

Отже, комунікативна організація речення-висловлення типу *ЇХ БУЛО СІМ* тісно пов'язана з інформативною семантикою її складників (рема – нове, комплексна тема – дане) і може виявлятися в нейтральних (а) та експресивних (б) варіантах, на що кожного разу вказують інтонаційно-позиційні засоби: а) *Їх було сім. Було їх сім*; б) *Сім їх було. Їх сім було. Було сім їх*.

За іншої позиційної конфігурації '**дієслово + числівниково-іменникова сполука**' з кінцевим акцентоносієм-субстантивом (другий тип порівнюваних вище прикладів) актуальне членування речення докорінно відрізняється від попереднього. Така інтонаційно-позиційна структура відображає ситуацію, яку можна окреслити за допомогою повного диктального питання: Що відбувається? (У чому річ?), що вказує на контекстуальну незалежність їх. Усі три складники структури – дієслово, числівник, іменник – цілісно виражають факт наявності певної кількості певних предметів. Позначаючи нову інформацію (нове), ця конструкція утворює комплексну рему, яка може функціонувати як нечленоване висловлення (*Лишилося мало людéй. За-лишилося вісім хвилі́н*) чи – у висловленні членованому з темою-детермінантом із суб'єктним чи обставинним значенням (більш поширені випадки): *У мене / [є] вісім коней. Скоро в неї / стане сім вихідних на тиждень. У нашому відділі / налічується сорок чоловік* (також інверсований варіант: *Але ж трійко дітей було / у Оверка Дахновця*).

На відміну від висловлення *ЇХ БУЛО СІМ*, у висловленнях із комплексною ремою в позиції субстантивного компонента як виразника нового не може функціонувати особовий займенник. Слід зазначити, що при позиційній подібності структур (однаковому порядку слів) основним маркером актуального членування слугує інтонація, порівняймо, наприклад: *Було сім їх. Було сім дітей* (Т // Р / Т) – та – *Було сім дітeй* (Т<sub>0</sub> / Р).

Обидві структури співвідносяться як члени однієї комунікативної парадигми речення (у нашому випадку – речення з кількісним предикатом). Нечленоване висловлення, характе-

ризуючись контекстуальною незалежністю, є базовим для членованого, утвореного внаслідок розриву цілісності числівниково-іменникової сполуки і переміщення залежного імені в дисконтактну позицію перед дієсловом: *Було сім дітєй* → *Дітєй (іх) було сім*. У лінгвістиці перетворення певного фрагмента нечленованого (тетичного) висловлення в тему відоме під назвою “стратегії висунення теми” (див.: [Тестелец : 448]). Таким способом мовні засоби актуалізуються (пристосовуються) до вимог конкретної мовленнєвої ситуації. Часткове диктальне питання *Скільки було предметів?*, віднесенне до тематизованого предмета-даного (“висунутої” теми), підтверджує контекстуальну залежність висловлень типу *ІХ БУЛО СІМ*.

Важливим залишається питання про семантичну специфіку дієслів як комунікативних компонентів. У реченнях-висловленнях з інформаційною домінантою кількості предметів (квантитативний компонент є власне ремою чи входить до комплексної реми) переважають дієслова, найбільш пристосовані для позначення множинного вияву предметів: від власне буттєвого *було* та із семантикою становлення кількісного вияву предметів *стало, лишилося, виявилось* до дієслів із семантикою зчислюваності предметів *нараховалося, зібралось, накопичилось* і под. Через узагальнений характер семантики їх прийнято відносити до так званих неповнозначних слів (зокрема зв’язок і напівзв’язок). Однак саме абстрактне значення вказує на незначне інформативне навантаження цих дієслів, що дозволяє їм або утворювати з кількісною сполукою тісну семантичну єдність (у нечленованих структурах: *Було сім дітєй*), або входити до комплексної теми (у членованих структурах: *Дітєй (іх) було // сім*).

Незначного інформативного навантаження можуть набувати й дієслова з конкретною семантикою (так звані повнозначні дієслова). Так, у реченнях-висловленнях із квантитативними предикатами досить поширеними є дієслова з локативною семантикою статичного (*сидіти, лежати, стояти* і под.) і динамічного (*приїхати, іти, летіти* і под.) типу. У контекстуально залежних висловленнях локативні дієслова виконують функцію теми-

даного: У машині їх **сиділо** семеро (С. Жадан). [– Він узяв з призьби ще один пузатий глечик] (там їх **стояло** кілька...) (В. Нестайко). Їх **прийшло** дванадцять [– людей із підземелля,..] (Р. Іванчук). До хати їх **зайшло** троє... (В. Шкляр). – Їх **тоді підійшло** двоє, [– сказав я] (В. Шкляр); **Наших** **приїхало четверо**... (В. Шкляр). У контекстуально незалежних висловленнях локативні дієслова входять до нечленованої комплексної реми, займаючи ініціальну позицію перед числівниково-іменниковою сполукою, з якою вступають у тісний семантичний зв'язок: ...біля виходу / **стояло** троє невідомих... (В. Шкляр); Трохи далі / **сиділи** три кобїти (І. Роздобудько); ...там при одному з довгих столів / **сиділо** півтора десятка циган з гітарами (Ю. Андрухович); ...в дуслі / **лежало** четверо білих яєць (О. Донченко); З-під напинала / **вискочило** четверо запізнілих, але дуже суворих “начальників” (В. Шкляр). Незабаром / до брами // гусаком **потяглося** четверо козаків із в'язками ручних гранат... (В. Шкляр). Локативні синтаксеми, хоч і валентно передбачувані локативними дієсловами-предикатами (отже, з погляду семантико-синтаксичного членування належать до прислівних компонентів) у комунікативній структурі як тема-дане набувають властивостей детермінантного компонента.

Окремий тип висловлення становлять речення, які побудовані за схемою ‘**числівниково-іменникова сполука + дієслово** (дієслівна сполука)’, наприклад: *Двоє дітей сиділо під стіною...* (М. Вінграновський); *Десятеро хлопців помчали вгору* (І. Роздобудько); *Десять козаків кинулося подати Ганжі горілки...* (А. Кашенко); *Вісім душ помістилося в затемненому салоні машини, ще четверо – у багажнику.* (В. Шкляр); *Двоє хлопців принесли з гастроному порожні пляшки з-під пива...* (І. Роздобудько). Такі висловлення в контекстуально незалежному вияві членуються на комплексну тему (числівниково-іменникова сполука) та рему (дієслово, дієслівна сполука). Комплексна тема повідомляє про певну кількість предметів (числівник позначає нове щодо предмета, який може бути і даним, і новим), а рема – про те, що з цією кількістю предметів відбувається (нове). Дієслівний компо-

нент комплексної реми має тісніший семантичний зв'язок із залежним від нього компонентом (локативним, об'єктним тощо). Дієслова переважають із конкретною семантикою (повнозначні). Проте “повнозначна” функція властива й абстрактним дієсловом, пор.: *Двоє дітей сиділо під стіною – Двоє дітей було / лишилося під стіною; Вісім душ помістилося в салоні машини – Вісім душ було / зібралося в салоні машини.*

Так само “повнозначні” дієслова можуть виконувати комунікативні функції, які характерні для “неповнозначних”: ...*на Приморському бульварі людей гуляло мало* (М. Трублаїні). [*...журналісти стають жертвами безкомпромісної боротьби*], *лише цього року їх загинуло двоє...* (В. Шкляр). – *Кажете, дядьку, лисів розвелось багато?* (В. Шкляр). *Шестеро нас врятувалося* (Ю. Сорока). *У цьому селищі живе багато греків...* (В. Шкляр).

Співвіднесеність лексичної семантики слів з їх комунікативними функціями виявляється в тому, що вживання різних за семантикою (як би її не характеризували – повнозначною чи неповнозначною, абстрактною чи конкретною) слів “диктується” конкретним комунікативним завданням.

**Формально-граматична структура речень-висловлень типу *ЇХ БУЛО СІМ*.** Описова граматика формально-граматичну роль предиката кількості у структурах типу *ЇХ БУЛО СІМ* визначає, спираючись на типові для членів речення позиції: лівобічну (тобто типову для підмета) позицію суб'єктної синтаксеми та типову постпозицію присудка, із яким співвідносять числівниковий предикат. Критерій лівобічної позиції підмета навіть “переважив” нетипову форму (родового відмінка) його вираження. Водночас, зважаючи на специфіку числівника як предиката кількості, що виявляється в його синтаксичних зв'язках з іменниками, указують на функцію, яка в граматичній системі сучасної української мови закріпилася за числівниками, а саме – елемента складеного підмета (див. наприклад, аналіз речень *Два хлопці сміялися; Багато дівчаток співали пісню*: [Вихованець : 257–258]). Отже, дослідники розподілили формально-граматичні функції кількісного предиката між присудком та підме-

том: у першому випадку – у семантично елементарній конструкції з дієслівною “зв’язкою”, у другому випадку – в семантично неелементарній конструкції із “повнозначним” дієслівним присудком (первинним предикатом ускладненої структури)<sup>2</sup>. У такий спосіб позиційний критерій (засіб комунікативного членування) поєднали із критерієм семантичним (засіб синтаксемного членування).

Звернімося до формальних принципів структурування речення, за якими слід враховувати зв’язки між словами, що, власне, вибудовують речення як структуровану мовну одиницю. Називний відмінок числівника є незалежною формою, яка вказує на абсолютний формальний початок речення. Родовий відмінок субстантива залежить від опорного числівника, поєднуючись із ним способом керування. Саме в цілісній числівниково-іменниковій сполуці виявляється квантитативна (називання кількості предметів) функція. На рівні формально-граматичному кількісна сполука виконує роль підмета (у сполученні з іменниками “числівник дублює синтаксичні функції іменника” [Алексієнко : 473], пор.: *Там були діти* – *Там було сім дітей / сім їх*). Дієслівний компонент вступає у зв’язок із числівниково-іменниковою цілісністю, на що вказує його форма: множинна або однинна 3-ої особи чи середнього роду (*Сім дітей / їх + були / сиділи / співали; Було / сиділо / співало + сім дітей*). Ідеться про специфічний вияв зв’язку узгодження – невластне граматичного: смислового – за множинної форми дієслова (узгоджуване слово своєю формою відображає реальну множинність предметів); умовно-граматичного, коли дієслово має однинну форму (усталений у мові спосіб пристосування залежного ознакового слова до опорного компонента у функції предмета, що не має значення роду чи особи). Причому помічено закономірності

<sup>2</sup> К. Городенська, указуючи на здатність числівників “виступати в позиції присудка двоскладного речення та в ролі компонента складеного підмета семантично ускладненого простого речення”, наводить, зокрема, приклади: *Грибів було багато*; *Людей – тисячі* та *Багато грибів було в лісі*; *Тисячі людей вийшли на вулиці столиці* [Городенська : 215].

у вживанні тієї чи тієї форми залежно від розташування дієслова стосовно числівниково-іменникової сполуки: форма однини дієслова зазвичай передує кількісній сполуці (*На стінах висіло багато гравюр* (В. Винниченко)), форма множини більше вживана після підмета (*Так багато вчителів вчили нас ходити в ногу...* (І. Драч)) [Культура : 105]. Обидві форми є спеціалізованим показником відношень між присудком та специфічно вираженим підметом (див.: [Арібжанова]). Отже, формально-граматична структура речень-висловлень типу *ЇХ БУЛО СІМ* включає складений підмет, виражений специфічно – цілісним кількісним словосполученням, і простий дієслівний присудок, який поєднується з підметом умовно-граматичним узгодженням (структурна схема: *Сім їх + було*).

При розриві числівниково-іменникової сполуки, пов'язаної зі зміною порядку слів у реченні (*Їх було сім, Дітей співало трійко*), зв'язок між залежним іменником і опорним числівником, який скріплює компоненти складеного підмета, не втрачається: усього-на-всього змінюється комунікативна, а не формально-граматична структура речення; родовий субстантив переноситься не в позицію підмета, а в початкову позицію теми-даного. У зв'язку з цим сумнівним видається існування в реченні *ЇХ БУЛО СІМ* складеного числівникового присудка, бо довелося б визнати підпорядкованість форми називного відмінка числівника дієслову. Тут дієслова типу *бути* не є зв'язками, оскільки не зв'язують субстантив з числівником, останні вступають у зв'язок між собою безпосередньо.

Таким чином, речення-висловлення з кількісним предикатом типу *ЇХ БУЛО СІМ* є одним із варіантів їхньої реалізації в мовленні. Інтонаційно-позиційні засоби вказують на такі типологічні характеристики їх як комунікативної структури: членованість (із рематичним квантитативним компонентом), контекстуальна залежність (тематичний складник є даним). Формально-граматичні засоби (синтаксичні зв'язки) відображають відношення між компонентами цілісної кількісної (числівниково-іменникової) структури (керування), яка слугує для вираження підмета, та між кількісною сполукою-підметом і дієсловом-

присудком (умовно-граматичне узгодження): *СИМ ЇХ* + *БУЛО*. Висловлення типу *ЇХ БУЛО СИМ* є членом комунікативної парадигми речення з базовою структурою нечленованого типу з позиційним порядком ‘дієслово + числівниково-субстантивна сполука’ (субстантив – власне іменник), який відображає типове (симетричне) співвідношення комунікативного і формально-граматичного рівня членування речення: двоскладне речення з присудково-підметовою позиційною структурою (на зразок *БУЛО* + *СИМ ДІТЕЙ*). Контекстуальна залежність висловлень типу *ЇХ БУЛО СИМ*, пов’язана із розривом компонентів кількісної сполуки і переміщенням субстантива в ініціальну позицію, засвідчує несиметричність у співвідношенні комунікативної, формально-граматичної і семантико-синтаксичної структур.

#### ЛІТЕРАТУРА

*Алексієнко Л.* Числівник // Морфологія сучасної української мови / Л. Алексієнко, О. Зубань, І. Козленко. – К. : ВПЦ “Київський університет”, 2014. – С. 470–489.

*Арібжанова І.* Класифікаційні параметри невластивого граматичного узгодження / І. Арібжанова // Наукові записки НаУКМА. Мовознавство. – 2018. – Т. 1. – С. 27–34.

*Вихованець І. Р.* Граматика української мови. Синтаксис : підручник / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. 368 с.

*Городенська К. Г.* Семантичний і морфологічний потенціал предикатів кількості / К. Г. Городенська // Синтаксис української мови : хрестоматія : у 2 ч. / упоряд.: А. Мойсієнко, В. Чумак, С. Шевель. – К. : ВПЦ “Київський університет”, 2019, ч. 1. – С. 212–218.

*Єрмоленко С. Я.* Культура української мови / С. Я. Єрмоленко, Н. Я. Дзюбишина-Мельник, К. В. Ленець та ін. ; за ред. В. М. Русанівського. – К. : Либідь, 1990. 302 с.

*Ковтунова І. І.* Современный русский язык. Порядок слов и актуальное членение предложения / И. И. Ковтунова. – М. : Едиториал УРСС, 2002. 240 с.

*Лукаш Н. М.* Лексична і граматична реалізація предикатів кількості в українській мові / автореф. ... канд. філол. наук / Н. М. Лукаш. – Х., 2014. 20 с.

Межов О. Г. Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць : монографія / О. Г. Межов. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 464 с.

Мельничук О. С. Синтагматичне членування речень / О. С. Мельничук // Сучасна українська літературна мова. Синтаксис ; за заг. ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1972. – С. 431–509.

Тестелец Я. Г. Введение в общий синтаксис / Я. Г. Тестелец. – М. : Российск. гос. гуманит. ун-т, 2001. 800 с.

## REFERENCES

Aleksiyenko L. (2014). Numeral. *Morphology of the modern Ukrainian language*. Kyiv: "Kyiv University", pp. 470–489 (in Ukrainian).

Aribzhanova I. (2018). Classification parameters of improper grammatical agreement. *Naukovi zapysky NaUKMA. Movoznavstvo*, vol. 1, pp. 27–34 (in Ukrainian).

Vykhovanets I.R. (1993). Grammar of the Ukrainian language. Syntax. Kyiv: Lybid, 368 p. (in Ukrainian).

Horodenska K. H. (2019). Semantic and morphological potential of quantity predicates. *Syntaksys ukrainskoi movy: khrestomatiia* (eds. A. Moisiienko, V. Chumak, S. Shevel), vol. 1. Kyiv: "Kyivskiyi universytet", pp. 212–218 (in Ukrainian).

Yermolenko S. Ya., Dziubyshyna-Melnyk N. Ya., Lenets K. V. (1990). Culture of the Ukrainian language. Kyiv: Lybid, 1990, 302 p. (in Ukrainian).

Kovtunova I. I. (2002). Modern Russian language. Word order and actual sentence division. Moscow: Editorial URSS, 240 p. (in Russian).

Lukash N. M. (2014). Lexical and grammatical realization of quantity predicates in the Ukrainian language. Extended abstract of candidate's thesis. Kharkiv, 20 p. (in Ukrainian).

Mezhov O. G. (2012). Typology of minimal semantic-syntactic units. *Luczk: Volyn. nacz. un-t im. Lesi Ukrayinky*, 464 p. (in Ukrainian).

Melnychuk O. S. (1972). Syntagmatic division of sentences. *Modern Ukrainian literary language. Syntax*. Kyiv: Nauk. dumka, pp. 431–509 (in Ukrainian).

Testeleets Ya. G. (2001). Introduction to General Syntax. Moscow: Rossiysk. gos. humanit. un-t, 800 p. (in Russian).

**Iryna Aribzhanova**, Candidate of Philology, Doc.  
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

### **Communicative and formal-grammatical structure of sentences-utterances with quantity predicates**

*The article characterizes the communicative and formal-grammatical structure of sentences with quantity predicates of the type IX БУЛО СИМ. Ukrainian linguists divide such sentences into genitive subject and numeral predicate, taking into account the semantic and positional criteria (left-handed subject, quantitative predicate).*

*The author of the study differentiates aspects of sentence organization by criteria: intonation-positional means (communicative aspect), syntactic connections (formal-grammatical aspect).*

*Communicative analysis shows that such sentences are one of the options of sentence implementation in speech. In the communicative paradigm of a sentence they relate to an articulated and contextually dependent type of utterance (complex theme – genitive noun and verb – denote given, rheme – numeral – denotes new). Numerous examples of sentences with the same morphological set of words (independent numeral, dependent noun, verb) show the relations between members of the communicative paradigm of the sentence; the question of specificity of semantics of noun and verb components is considered.*

*Formal-grammatical analysis reflects the structure of a two-member sentence that combines a complex subject (an integral connection of the main nominative-numeral and the dependent genitive-noun) and a simple verb predicate (conditional-grammatical agreement with the subject).*

*The communicative structure of the sentence is derived, because it was formed as a result of rupture of the complex subject and transfer of the genitive noun to the initial position of the sentence-utterance.*

*Conclusions about the asymmetric nature of relations between different levels of articulation of this type of sentence-utterance were made.*

**Key words:** *quantity predicates, communicative sentence structure, formal-grammatical sentence structure.*

**Стаття надійшла до редколегії 15.03.20**